عەلی حەرب

باسی کۆتاییەکان

کردنەوەکانی بەجیهانیبوون و تەڵەزگەکانی شوناسنامە

وەرگێڕانی
سەلاح حەسەن پاڵەوان

www.dengekan.com
1/25/2007

عەلی حەرب

دایەلۆگی کۆتاییەکان

کردنەوەکانی بەجیهانیبوون و تەڵەزگەکانی شوناسنامە

www.dengekan.com
1/25/2007

❖ دایەلۆگی کۆتاییەکان
❖ نووسینی: عەلی حەرب
❖ چاپی یەکەم 2000
❖ هەموو مافێکی پارێزراوە
❖ بڵاوکەرەوە: سەنتەری رۆشنبیری عەرەبی

ناوەڕۆك

پێشەکی: بەجیهانیبوون ڕووداوێکی سەردەمە

I- ڕەخنەی شوناسنامە

1- بەجیهانیبوونی شوناسنامە یاخود دژە داگیرکردن

2- شۆکی بەجیهانیبوون لە ووتاری دەستەبژێردا (1)

3-شۆکی بەجیهانیبوون لە ووتاری دەستەبژێردا (2)

4- شوناسنامە لە نێوان سێینەی بە ئیسلامبوون و بە مرۆڤبوون و بەجیهانیبوون.

II- بەجیهانیبوون وگرەوەکانی ئاینده

1-دیاردەی بەجیهانیبوون وئایندەی جیهان: یەک شارستانیەت وفرە رۆشنبیریەکان

2-بەجیهانیبوون و ئایندەی رۆشنبیری: فیکرو نێوەندەکان

3- خوێندنەوە لە بەرامبەر بینراودا یاخود کتێب لە نێوان زەمەن و نێوەندەکانی

4-لە رێکوپێکیەوە بۆ نێوەند یاخود نێوەندە ڕێگا لە سەردەمی هۆکارەکان

5- شارو گۆڕانکاریەکانی : لە سەردەمی جەستەوە بۆ زەمەنی ژمارەو روناکی

III- دایەلۆگی کۆتاییەکان

1-پاشەکشێی مرۆڤی هۆشمەند لە نێوان دەسەڵاتی نیشانەودەسەڵاتی زانینەدا

2-منی بەردەوامی و شوناسنامەی لەدایک بوو

3-پاش مرۆیی یان بەرەو بکەری مرۆیی نوێ

پێــشـــــــــەکی

بەجیهانیبوون رووداوی سەردەمە

بوونەوەری مرۆیی پابەندە بە تواناکانیەوە بۆ ئەوەی واقیع بگۆڕێ و هەروەها لە ڕووی فیکرو شوناسنامەوەوکردارو مومارەسەوە ، ئەو واقیعەی خۆشی بگۆڕێ کە تیایەتی، ، ئەویش لەڕێی ئەو نیشانە جۆراوجۆرانەی کە بە هێزو پەیوەندیەکانیەوەدروستی ئەکات ، یاخود بە زمان و سیمبولەکانیەوە دیارە ، یان کاریگەرە بە کەرەستەو هۆگەلەکانی.
ئەمرۆ لەگەڵ شۆڕشی زانیاریدا تواناو بۆکرانی گەورەو سەرسورهێنەر بەرووی مرۆڤدا ئەکرێتەوە، ئەمەش بەرجەستە ئەبێت لە توانا مەزنەکانی کارتێکردن و کاریگەری. زیادەڕۆییش نیە گەر بڵێین لەگەڵ دیاردەیی بەجیهانیبووندا جیهانێکی نوێ پێکدێ ، شانبەشانە لەگەڵ پەیدابوونی مرۆیی نوێ ، لە دوورەوەو بە خێرایی روناکی و بیر کاریگەری خۆی ئەکات، بەئەندازەی ئەوەش رێگاکانی راگەیاندنی خێرا و هەمەچەشن بەکاردێنێ و یاخود مامەڵە لەگەڵ تۆڕە ئاڵۆزو مەزنەکانی پەیوەندی ئەکات .
ئەمە مرۆڤی پەیوەندیە کە مێشکە ماشینیەکان و تەکنیکە ژمارەییەکان بواری ئەوەی بۆ ئەڕەخسێنن کە بە شێوەیەکی گەردوونی بیربکاتەوەو کاربکات بە شێوەیەک کارو بیرکردنەوەکانی کیشوەرو کۆمەڵگا و کولتوورەکان ببڕێت
بەڵام ئەوەی کە روو ئەدات و پێکدێ بەرادەی ئەوەی کە سەرسەختی و گرفتە بەو رادەیەش تواناو بوارە، بەو مانایەی ئەمە تەنیا بەدەستەوەدانێکی حازر بەدەست نیە ، بەڵکو شتێکە هەڵئەهێنجرێ و دەرئەهێنرێ و دائەهێنرێ ودروست ئەکرێ ، ئەویش بە خزان بۆ نێو بەردەوامیەکی ئاڵۆزو بەردەوامی چالاکیەکانی خولقاندن و هێنانەکایەو یاخود لە کردارەکانی خەرج کردن و گۆڕینەوە. کەواتە ئەو توانایانەی کە بەجیهانیبوون فەراهەمی ئەکات ، بە سەرکەوتنە خارقەکانی و گۆڕانکاریە داماڵێنەرەکانی فراوان و هەمەلایەنەیە ، ئەویش ئاسۆیەکی نوێ بۆ بوون و ژیان ئەکاتەوە، لە هەمان کاتدا رووبەڕوبونەوەی مەزنی فیکری و تەکنیکی و ئابووری و کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئاسایش پیکدێنێ،رووی پرسیارە داچڵەکێنەرەکانی ئەکاتە ئەوانەی کە گرنگی بە باری فیکری ئەدەن ، بەو پێیەش رووی پرسیارە چارەنووسسازەکانی ئەکاتە تایبەتمەندیە کولتوریەکان.

چۆن جیهان پێکدێ و ئەڕوابەڕێوە؟ ئایا دەبێ لە سایەی تەقینەوەی تەکنیکی شێوازەکانی راگەیاندندا رۆڵی هزرەکان چی بن؟ هەروەها دەبێ لە سەردەمی زانیاری گەردونیدا ئایندەی شوناسنامە رۆشنبیرەکان چۆن بێت ؟

لێرەوە دوالیزمی شوناسنامەو بەجیهانیبوون ، بووەتە پرسیارو تەوەرەی گفتوگۆ چ لە نێوەندە فیکریەکان یان لە بازنە سیاسیەکان، چ لە جیهانی رۆژئاوا یاخود لەدەرەوەی ئەو جیهانە هەروەک لە جیهانی عەرەبیدا ، ئەو شەپۆلە نووسینانەش شایەدی ئەم قسەیەن کە لە رووی کاریگەریەوە بۆ سەر شوناسنامەو کولتووردا باس لە بەجیهانیبوون ئەکەن. بەم مانایە دووالیزمی شوناسنامەو بەجیهانیبوون بە ئەندازەی ئەو کۆسپانەی لە ناخیا هەڵیگرتوون و ئەوڕێگرانە کە تا ئێستا

بەكارئەهێنرێن ڕەتیان دەكاتەوە، هەروەک دووانەی كەلەپوورو مۆدێرنیزم یاخوود دوانەی ڕەسەن وهاوچەرخی یاخود تایبەتمەندی و جیهانی. هەر سەردەمەو مەسەلەی خۆی هەیەو هەروەها دۆزینەوەو داهێنانی خۆی هەیە.

كردنەوەی گەردونی

جیاوازیەكانی ئەم مەسەلەیە ئەوەیە كە خاوەن پرۆژە كولتوریەكان ئەوانەی بانگەشە بۆ نوێكردنەوەی كلتور ئەكەن و ئەوانەی داوای ئازادكردنی مرۆڤ ئەكەن یاخود داواكاری گۆڕینی جیهانن ، ئەوان مامەڵە كردنیان لەگەڵ نوێگەری بەجیهانیبوونا بە هەموو داگیركردنو گۆڕینەكانی مامەڵەكردنێكی سلبی و نەفیكردنە، بەو بیانووەی گوایە بەجیهانیبوون بەربەرەڵاكردنی بەهاو داگیركردنی رۆشنبیریەكانەو داوێكە بۆ ڕاوكردنی رۆشنبیریەكانو دەسەڵات پەیداكردنە بەسەر گەلان و كۆمەڵگاكان. بەڵام خودی كارەكە بە پێی زمانی ڕووداوو لۆجیكی تێگەیشتن، پەیوەستە بە ڕووداوو واقیعە ،زانستی و تەكنیكیەكانەوە، كودەتایەكی بوونگەری بەرپائەكات كە بەرجەستەیە لە بەرهەمهێنانی شمەک لە جۆری نوێ كە ماهیەتێكی هەوایی ، گریمانی و تارمایی هەیە، هەردوو جۆرە بەرهەمهێنانە ماتەریالی و مەعریفیەكان وەكو یەک لەسەر ئەو وەستاون. ئەمانە كۆمەڵێ بەرهەمی ئەلیكترۆنین لە بابەتی وێنەو تێكست و ژمارەكان هەروەها ئەو نیشانە ڕووناكیانەی بابەتی شەپۆڵ كە لەسەر شاشەو تۆڕەكاندا بەردەوام بەڕێ ئەكەون.

بەمجۆرە ئێمە باسەكەمان دەربارەی ڕزگاركردنی گەردونیە، لەگەڵیا ڕەوتی جیهان ئەگۆڕێ تا گەیشتووەتە ئەم حاڵەی ئێستای ، چ لەسەردەمی كارگەدا یاخود لە سەردەمی كێڵگەدا، كاتێ كە مامەڵە كردن لەگەڵ واقیعدا لەڕێی پیشەسازیە ماتەریالیەكانی وەک شمەک و كەرەستە ئەنجام ئەدا یاخود لە ڕێگای بەرهەمە زەینیەكانی وەک ئەفسانەو بڕواكان ، نموونەو تێۆرەكانەوە. لەگەڵ چوونە نێو سەردەمی كۆمپیوتەرەوە هەموو مەسەلەكان بە گشتی هەڵدەگەڕێنەوە، مامەڵە كردن لەگەڵ واقیعد ا بە ئەدەواتە ماتەریالی و ئامێرە ئایدێۆلۆژیەكانی بە ئەنجام ئەگات ئەویش لە ڕێگای دروستكردنی جیهانێكی دیكەی، پیشەسازی كە لە ڕێگای نەسقەكانی زانیاری و سیستەمەكانی ژمارەیی كە بۆشایی سیبرانی تەی ئەكەن واقیع و بەدەستەوەدانەكان ڕێنوێنی ئەكات. ئەمەیە كاریگەریەكانی شۆڕشی زانیاری كە ئێستا بووەتە تەوەری گفتوگۆوجیاوازی.ئەمە یەكەمین واقیعی سەردەم پێک ئەهێنێ بۆ ئەوانەی كە هەوڵ ئەدەن بەجیهانیبوون وەک دیاردەو زاراوە، بخوێننەوە بەڵام خوێندنەوەیەكی چالاک و بەرهەمهێنەرانە.

ئەم كودەتا گەردوونیە ترسناكە كە سیستەمی زانیاریەكان وەک سیستەمێكی بیركردنەوە و كاركردن و بونیادنان ئەكا بە سیستەمێكی سیستەمەكان لە بەڕێوەبردنی ووشە و شتەكانا، یاسای گەمەی بونگەری ئەگۆڕێ بە ڕادەی ئەوەش روخساری ژیان ئەگۆڕێ و شێوەیەكی نوێ بۆ پەیوەندی نێوان مرۆڤ ئەخوڵقێنێ. بۆیە ئەو هاوكێشەكان ئەشێوێنێ و ناكۆكی ئەخاتە نێو پەیژەكانی بەهاوە، بە هەمان ڕادەش سەرلەنوێ هەڵدەستێ بە ڕێكخستنەوەی ڕۆڵەكان و كارە زۆر گرنگەكان. لەبەرئەوەی زانینە كە بونیادی بەجیهانیبووونە و هەر بەو زانینەش جیهان بەڕێوە ئەچێت، بۆیە لەمرۆ بەدواوە ، ئەو بە پلەی یەكەم خاوەن مۆركێكی گەردونیەو ، بە پلەی دووە میش بۆ هەمووان ڕەخساوە تا سوودی لێ ببینن و بەشداریكەن لە دووبارەبەرهەمهێنان و بەكارهێنانی ، یاخود لە گواستنەوەو بەكارهێنانی. لەبەر ئەوەی ئەمەش بۆ یەكەمین جار ئەو پێویستیانە ئەخاتە بەردەست بۆ ئەوەی خەڵكی بتوانن لەگەڵ یەكتریدا وەک دوو نێوەند مامەڵە بكەن نەک وەكو ئەوەی ببن بە بەرپرسیار بەرامبەر یەكتری و یاخودببن بە وەكیلی یەكتری. ڕەنگە

ئەمەش وای لە رۆشنبیران و داواکەران کردبێ کەبترسن و دوودڵ بن ، ئەوانەی کە هەمیشە وایان مامەڵە کردووە کە ئەوان دەستەبژێرو پێشڕەون و ،مومارەسەی بەرپرسیاری بەسەر شوناسنامەو رۆشنبیری ، یاخود بەسەر مەعریفەو راستیدا ئەکەن.

لێرەوە جێگای سەرسوڕمان نیە گەر هاتوو هێزو مەزهەبە دژبەیەکەکان چ تەقلیدی بێت یا مۆدێرنیزم ، چ ئاینی بێت یا عیلمانی روبەروی بەجیهانیبوون ببنەوە. بە تایبەت ئەوەی کە لە فەڕەنساو وڵاتە عەرەبیەکانا ڕوو ئەدات ، کە هێرشگەلی زۆر ئەکەنە سەر بەجیهانیبوون جارێک بە ناوی شوناسنامەو رۆشنبیری جارێکیش بە ناوی ئازادی و سەربەخۆییەوە ، یا دروشمێکی زۆر هەڵدەگرن بۆ بە خواکردنی مرۆڤ و بەرۆحکردنی سەردەم و یاخود بە مرۆڤکردنی خواوجیهانو بەجیهانیبوون. ئەویش لە میانەی جیهانێتی ئاینەکان و بەها رۆحیەکانی، یاخود لە رێی جیهانی مۆدێرنیزوپرنسیبە مرۆییە رۆشنگەریەکانی: ئەمەش بەهاو کۆمەڵی پرنسیبن کە بۆ کۆمەڵێ بت و دروشم گۆڕاون بەهۆی خراپ بەکارهێنانی لە لایەن ئەوانەی خۆیان بە خاوەنی ئەزانن.

سێیینەی شوناسنامە

بەمجۆرەئەمرۆ مرۆڤ خۆی لە نێوان سێ جیهاندا ئەبینێتەوە، هەریەکەیان شوناسنامەوسەنتەری کۆکردنەوەی خۆی هەیە ئەو سێ جیهانەش بریتین لە: یەکەم جیهان جیهانی کۆن بە فێندامێنتێلە ئاینیەکانی و بۆچوونە لاهوتی و غەیبانی یا میتافیزیقیەکانی: دووەم جیهانی نوێ یە بە فەلسەفە عیلمانی و بەسەرهاتە عەقلانیەکانیەوە، واتە بە ئایدیۆلۆژیە جیهانی و وەهمە مرۆڤخوازیەکانی: جیهانی سێیەم ئەو جیهانەیەکە ئێستا خەریکە پێ ئەگات، واتە جیهانی بەجیهانیبوون بە بۆشاییە سیبرانی و بوارەکانی راگەیاندنیەوە، بە مرۆڤە ژمارەیی و دانیشتوانە گەردونیەکانیەوە. ئەم سێ جیهانە کە هۆش تیایدا لەگەڵ شوناسنامەی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری یەکتری کێش ئەکەن، ئەو سێییەنەیە پێکدێنن کە پێی ئەوترێ سێینەی کۆن و مۆدێرنیزم و پاش مۆدێرنیزم، یاخود بە شێوازێکی نوێتر سێینەی فیندەمانتێل و جیهانی و بەجیهانیبوون پێکدێنن. یاخود لە بواری عەرەبیدا ئەم سیانە پێیان ئەوترێ بەئیسلامبوون و بەمرۆڤبوون و بەجیهانیبوون.

بەهەرحاڵ پاش چوونە نێو فەزای جیهانی پاش مۆدێرنیزم هیچ بوارێک بۆ گەڕانەوەنامێنێ.جیهانی نوێ سەردەمێکە بەرەو هەڵوەشاندنەوەو شیبوونەوە ئەڕوا بەهەمان رادەش قڵیشبوون و تەقینەوەی ئەبینرێ. جیهانی دێرینیش ماوەیەکە تاقەتی لە بونیادکردنو خوڵقاندن چووە. بۆیە ئەمڕۆ نزیککرنەوەی جیهان و مامەڵەکردن لەگەڵیا بە چەمکەکانی نوێگەری و کەرەستەکانی هیچ سوودێکی نابێ، یاخود باشترە وابڵێین هەوڵەکانی تێگەیشتن و بەڕێوەبردنەوەی جیهان بە بەهاوشێوازەکانی جیهانی کۆن هیچ سوودێکی نابێت .

بەمجۆرە ئەو جیهانەی لە سەردەمی بەجیهانیبوون دا ئەخوڵقێ ، تووشی گۆڕانکاری ئەبێت لەگەڵیا بەهاو تێگەیشتنەکان هەڵئەگەڕێنەوە، پرۆژەو ئەرکەکان ئەگۆڕێن، بە هەمان رادەش هێز و شێوازو دەزگاکان نوێ ئەبنەوە. لێرەوە لەم ساتەدا بوار بۆ دامەزراندنی سیاسەتی فیکری و مومارەسەی مەعریفی ئەکرێتەوە ئەوەی کە لە جیهانی مۆدێرنیزم و پیشەسازیدا باوبوو لە بابەتی کەرەستەکانی

نزیککردنەوە شێوەکانی بەعەقڵکردن و ڕێگاکانی چارەسەرکردن و ئیستراتیژیەکانی مامەڵەکردن هەر هەموو تەجاوز ئەکات.

ئەمەش بۆ یەکێک گەر بە باشی دەربارەی کۆتاییەکان بدوێت مانایەکە لە ماناکانی کۆتایی: کردارێکی مرۆیی نوێ هەیە خەریکە پێ ئەگات، جۆرێکی جیاواز لە مومارەسەکردنی بوون یاخود شێوەیەکی نوێ بۆ ژیان و پەیوەندی بەرجەستە ئەکات، بە پێی ئەو کردارەش بیر ئەکاتەوەو کار بۆ خۆدروستکردن و مامەڵەکردن لەگەڵ واقیعی خۆیدا ئەکات، ئەویش لە ڕێگای داهێنانی مەزنی بێ وێنە و بەرهەمهێنانی گونجاوو کاریگەری بوارەکانی تۆڕی تێگەیشتن و پەیوەندی یاخود پێوانەکانی هەڵسەنگاندنو پۆلینکردن ، نموونەکانی کارو ڕێکخستن یاخود شێوازەکانی بەڕێوەبردنو تەدبیرکردن.ئەوانەشی ، بە بیانووی بەرگری کردن لە شوناسنامە جێگیرەکانیان یاخود دەستبەردارنەبوونی ڕوانینە ئەزەلی و میتافیزیقیەکانیان ئەم وەرچەرخانە نابینن کە شتە چەسپاوو بەدیهیەکانیش ئەگرێتەوە، ئەو کەسانە لە مانای کۆتایی ناگەنو هەروەها نێوەندی ڕوانین نابینن،و دەستبەرداری لاوازی خۆیان نابن و بە ئەندازەی ئەوەش کۆتایی فیکری خۆیان و ئامرازەکانی خۆیان ئەنووسنەوە.

بێگومان گەڕانەوە بۆ دواوە بە مەبەستی مامەڵەکردن لەگەڵ رابردوودا مومکینە بەو سیفەتەی کە رابردوو رەسەن و دەستەبژێریە یاخود نموونەیەکە پەیڕەو ئەکرێت، بەڵام ئەو مامەڵەکردنە لە پێناوی نەزۆکی و بەستەڵەکی و دورخستنەوەو لابردنە. بۆیە پێش هەموو شتێک لای ئسولێەت ئەوەیە کە مومارەسە بکرێت لە پێناوی کلۆمدان و گەڕانەوە یاخود لە پێناوی تیرۆرو لە رەگا دەرکردن، چ مەسەلەکە پەیوەست بێت بە ئسولی کۆن یا نوێیەوە.

لێرەوە ئەتوانین بڵێین چوونە نێو زەمەنی بەجیهانیبوون مانای مامەڵەکردن لەگەڵ بەجیهانیبوون نیە وەک نموونەیەکی نموونەیی یاخود جۆرێکی وێنەکێشراو یا وەک بەهەشتێکی وادەپێدراو. واباشترە وەک تواناو بوارێک یاخود بۆشایی و ئاسۆیەک مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. ئەوکاتە پرۆسەی بەجیهانیبوون نەفیکردنی ئەتوار و بەدەستەوەدانەکانی پێشینە ناگەیەنێ، بەقەدەر ئەوەی کارکردن لەسەری و گۆڕینی ئەگەیەنێ بە مەبەستی ئەوەی بتوانرێ لەو بوارو بەشانەی کە ئەکرێنەوەو ئەو ڕێکخراوو دەزگایانەی کە بونیادئەنرێن و ئەو ڕۆڵ و ئەرکانەی دائەهێنرین بخرێتەکارو بەرهەم بهێنرێت.

هەروەک مۆدێرنیزم نەفیکردنی کەلەپوور نیە بەقەدەر ئەوەی خوێندنەوەیەتی خوێندنەوەیەکی زیندوو سەردەمانە، هەروەها جیهانێتی نەفیکردنی تایبەتمەندیەکان نیە، بەڵکو بریتیە لەوەی کە تاکەکەس تایبەتمەندیەکانی خۆی بەشێوەیەکی خوڵقێنەر مومارەسە بکات وسنوری زمان و ڕۆشنبیریەکان ببڕێت، کەواتە بەجیهانیبوون توانەوەی شوناسنامە ناگەیەنێ ، تەنیا لای ئەوانە مانای توانەوەی شوناسنامە ئەگەیەنێت کە خاوەن کلتوری لاوازنو کۆمەڵی بەرگریکردنی سەرنەکەوتووانە لە هەگبەکانیاندایە، ئەو کەسانەی کە لە کاتێکدا دروشمی بەرگری و پارێزگاریکردن بەرز ئەکەنەوە کەچی بەرامبەر بە ڕووداوەکان چەکەکانیان فڕێ ئەدەن.

بەڵام بکەری مرۆیی بەرپرسیارو خوڵقێنەر، داهێنەری تواناکان و بەرهەمهێنەری راستیەکان، بیر لە بە بەجیهابیبوونی شوناسنامەکەی خۆی ئەکاتەوە بۆ ئەوەی بە مەبەستی داهێنان و دەرکەوتن و

گەشانەوە مومارەسەی پەیوەندی لەگەڵ بوونی خۆیدا بکات. بۆیە ئەو ناترسێت لەوەی کە روو ئەدات ، بەڵکو ئەچێتە نێو مانیفاکتۆری ئەو داهێنانەی بەرێوەیە بۆ ئەوەی بتوانێ بەشداری لە بەرهەمهێنانی زانینەی گەردوونی بکات و بەشێوەیەکی بەردەوامی و جیهانی و گەردوونی بەرێوەی بەرێت. لەمە بترازێ قسەکردن لەسەر تەڵەکانی بەجیهانیبوون، بۆ بەرگریکردن لە شوناسنامە،ئەبێ بە تەڵەیەک بۆ شوناسنامانە پەککەوتووەکان و کلتورە تەمەڵەکان ئەترێتەوە، بۆ ئەوەی زیاتر تووشی ناتەواوی و هەژاری و پاشەکشێ ببن.

رەنگە پێویست بەوە نەکات گەر جەخت لەسەر ئەوە بکەین و بڵێین بەجیهانیبوون وەک شۆرشێکی تەکنیکی لەسەر ئاستی گەردوونی سنوورەکانی نێوان وڵاتانی سریوەتەوەو ئاڵوگۆرێ نێوان مرۆڤی بەگشتی کردووە، هەروەها بەجیهانیبوون لە کۆمەڵگا رۆژئاوایەکانەوە لەدایکبوەو لەوێشەوە دەرپەریوەو بڵاوبوەتەوە. رۆژئاوا کە رەهبەری کاروانی مرۆیی ئەکات، ئەو دەسپێشخەرە لە خوڵقاندنی دیاردەکەو بەرێوەبردنی چالاکیەکانی. ئەمەش رەنگە لەرووی دارایی و مەعریفەو هێزەوە. ببێتە هۆی زێدەتر خوڵقاندنی جیاوازی لە نێوان کۆمەڵگا رۆژئاوایەکان و کۆمەڵگانی دیکە،
گەر ئەمە پشتگوێبخرێ و ئینکاربکرێت ئەوە کارێکی ساویلکانەیە..بەڵام نابێت بە رەفزکردن یاخود بە چەپڵەلێدان بۆ بەجیهانیبوون رووبەروی ئەم واقیعە ببینەوە ، بەڵکو ئەبێت کۆمەڵێ هاوکێشەی بوونگەری و دەستەواژەی هاوچەرخ داهێنین ، تا خاوەنەکانیان بتوانن عەقڵیان بخەنە گەرو رووی سیاسی ببەخشنە شوناسنامەکانیان و واقیعەکانیان بەرێوەبەرن، بە شێوەیەک سەروەت و دەستکەوتەکانی سەردەمی خۆیان بۆ کۆمەڵێ وزەی دەوڵەمەند و کۆمەڵێ پرۆژەی بەردار بگۆرن. ئەمە داوایەکی خەیاڵی نیە. بەڵکو ئەکرێ ئەنجام بدرێت بۆ رووبەروبوونەوەی سەرسەختی بەجیهانیبوون و بەجێهێشتنی شوێنە پەراوێزیەکان: ئەوەی بەرامبەر بە کارەکە بەرپرسیارە ئەبێ بە زمانی سەردەم بدوێ و رووداوە لە پر و واقیعە دیارەکانی بخوێنێتەوە ، بەجۆرێک بواری بۆ برەخسێ تا سەرسورمانیەکانی دەربخات و رۆشنبیری خۆی دەوڵەمەند بکات، ئەمیش لە رێگای بەشداریکردنێکی چالاک لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی ماناو بەها ـ مەعریفەو دەسەڵات ، سامان و هێز.

رەخنەی شوناسنامە

بەجێهانیبوونی شوناسنامە یان دژە داگیرکردن

ئەو دۆزە سەرەکی یەی کە دەمەوێ بە شیاوی و رەواوی لێرەدا بیخەمەڕوو[1]، بریتیە لەوەی کە گرفتی شوناسنامەی کلتوری لای ئێمە بە پلەی یەکەم خۆی لە هێزی بەجیهانیبوون و داگیرکردنی ئەمریکیدا حەشار نەداوە، بەڵکو گرفتەکە لای ئەهلی شوناسنامەو پارێزەرانی دەستەبژێر رۆشنبیریەکەدایە.

دەرپەڕینم لە وتەکانمدا، ئەوەی من پێوەی سەرقاڵم ، ئەوەی لە مێشکمدایە، بریتیە لە کارکردنم لە بواری رەخنەو گرنگیدان بە پیشەسازی فیکرەکان و مومارەسەکردن بە لۆجیکی بەرهەمهێنان و وەرچەرخان. بۆیە من بە زمانی ئایدۆلۆژیای شۆڕشگێڕانە نادوێم لەبەر ئەوەی ئەم زمانە زمانی بانگەشەکەرانە لە لاهوتخواز و قەشەو رۆشنبیرەکان و ، هەروەها ئەوانەشی سەرقاڵی پاراستنی ئسولْ و بیروباوەڕن یاخود ئەوانەی کە بەرگری لە شوناسنامەو شتە چەسپاوەکان ئەکەن.

رەنگە ئەم ئەرکە خەباتگێڕیە پێویست بێت، بەڵام ئەمە لەلای من ئەرکێکی سەرەکی نیە ،لایەنی کەم ئەم ئەرکە چالاکی خۆی لەو کارەوە دەستگیر ئەبێت کە من مومارەسەی ئەکەم،وەک کەسێک کە لە مەیدانی فیکرو فەلسەفەدا کار ئەکات ئەرکی سەرەکی ئەوەیە کە بە زمانی تێگەیشتنانە واقیع دەستنیشان بکات، یاخود رووداوەکان داڕشتنێکی ماقوڵانە داڕێژێ ، یان بە شێوەیەکی عەقڵانی باس لە جیهان بکات، یابەشداری لە دەرخستنی بەها هاوبەشەکان و پێوانە ئاڵوگۆڕیەکان بکات.
منێک کە لەم مونتەڵەقەوە دەرئەپەڕم، ئەمەوێ دووبارە دووالیزمی راڤەکردن و گۆڕین داڕێژمەوە. ئێستا چیتر ئەرکەکە هەروەک مارکس وتەنی کارکردن نیە بۆ گۆڕینی جیهان پاش ئەوەی فەیلەسوفەکان کاریان لەسەرراڤەکردنی کرد. هەروەها لە بەرامبەریشدا ڕاڤەکردنی جیهان نیە دوای تێکشکانی هەوڵەکانی گۆڕانکاری هەروەک هەندێک لە ئێمە ئەیڵێت بە نموونە لێکۆڵەرەوەی ئینگلیزی بۆل ئەرمرود.

لەبەر ئەوەی هەموو نزیککردنەوەیەکی گرنگ بۆ جیهان بەشداری لە گۆڕینی ئەکات ، بەرادەی ئەوەش لە رێی فیکرە داهێنەرەکان و چەمکە تێپەرەکان دووبارە پێکیئەهێنێتەوە. نموونەشم لەسەر ئەمە چەمکەکانی وەک بەجیهانیبوون و کۆتایی مێژووو کۆتایی رۆشنبیریە کە ئەمانە تەنانەنەت لای ئەوانەش کە کار ئەکەن بۆ رەفزکردن و بەرگریکردنیان لەسەر گۆرەپانی فیکر کاریگەری خۆیان ئەنوێنن و بواری بەکارهێنانی خۆیان ئەخوڵقێنن .ئەمەش ئەرکی هەموو داهێنان و بەرهەمهێنانێکە، چ سیمبولی یاخود ماتەریالی بێت و پەیوەند بێت بە فیکر و زانیاریەکان یاخود بە شمەک و تەکنیکەکان، بەڵام بەشداری لە گۆڕینی واقیع ئەکەن و ، بە هەمان رادەش بووە بە پێکهێنەری هۆش و بەشێک لە جیهانی ژیان و سەردەمی بژێوی.

---

[1] بەشداریکردنێ لە کۆڕێک لە بارەی ((بەجیهانیبوون و پرسیاری شوناسنامە)) ، یەکێتی نووسەرانی لوبنان، بەیروت ، تشرینی دووەم، 1998

www.dengekan.com
1/25/2007

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە کۆمەڵگا فیکرو تیۆریەکان بە شێوەیەکی سەرەوەیی یاخود بە عەقڵیەتی دەستەبژێریی ئەیگۆڕن ئەویش لەسەر دەستی کەسێک کە ئەیەوێ بە پێی روانینە موجەڕەدەکانی و نموونە موتڵەقەکانی خۆی مرۆڤ لە قالٌبدات،یاخود لەسەر دەستی دەستەیەک کە ئیدیعای ئەوە ئەکەن ئەوان خاوەنی تیۆری زانستین و ئەتوانن دەست بەسەر یاساکانی کۆمەڵگا بگرن و بیگۆڕن. بەڵام گۆڕانکاری کارێکی رۆژانەیەو هەوڵێکی بەردەوام و هێزێکی بێ وێنەیە. ئەمەش کاروانێکی ئاڵۆزوگۆڕانخوازە، لەسەر ئاستیکی بچووک کراوەو بەشێوەیەکی نابینیاری،بە ئەنجام ئەگا، بۆ ئەوەی وەرچەرخانە زەبەلاح و بازدانە جۆریەکان بەرهەم بهێنێ. هەر تاکێک لە بەشەکانی خۆیداو بە فیکرو بەرهەمی خۆی یاخود لە دەوروبەرو کەژوهەوای خۆی و بەپێی رێڕەوو هەڵسوکەوتی خۆی بەشداری ئەم پرۆسەیە ئەکا ، بە شێوەیەک هەروەک هەندێ لە زانایانی ئەمڕۆ چالاکی ئابووری بکەرە کرمەڵایەتیەکان ئەشوبهێنن بە کاری پەپولەو رەوشتی مێروولە.

بەم مانایە ئەکرێ بوترێ کۆمەڵگا کەسانێک بەشدارئەبن لە گۆڕینی ئەوانەی هەمیشە ناخزێنە نێو پرۆژەکانی گۆڕانکاریەوە، کەچی کۆمەڵگا خۆی پێچەوانەی حەزرو ئارەزووی خاوەن پڕۆژەو تیۆرو نموونەکان ئەگۆڕێت. ئەمەش ئەو جیاوازیەیە.ئەوەی بە رێبازی باڵایی و دەستەبژێریی و هەمەلایەنی بیرئەکاتەوە ئەوکەسە رووداو وهۆکار و گۆڕانەکان ئەوانەی لە پەراوێز و لە ناوچەکانی خوارەوەو لە جیهانە بچوکەکاندا رووئەدەن تووشی سەرسوڕمانی ئەکەن ، هەروەها ئەوانەش بە لۆجیکی نموونەو جێبەجێکردن بیرئەکەنەوە، گۆڕانەکانی سەر زەمینەی واقیع تووشی سەرسوڕمانیان ئەکات، لەبەر ئەوەی گۆڕان چالاکیەکە چەمک و عەقڵیەتەکانیش ئەگرێتەوە بە هەمان ڕادەش بونیادو پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانیش.

جیهان و وەرچەرخاندنەکانی

بەهەرحالٌ گرفتەکە ئێستا گۆڕینی جیهان نیە، لەبەر ئەوەی جیهان بە شێوەیەکی زۆر بە پەلە گۆڕانی بەسەردا دێت، بە شێوەیەک لاف لێدەرانی شۆڕش و گۆڕان لە رۆشنبیرە هەڵبژێرەکان پێ دەچێت لەوپەڕی دواکەوتوویی و پاریزگاریدا بن. ئەمڕۆ ئێمە لە ڕووداوەکانی جیهاندا وەرچەرخانی مەزن ئەبینین چ لەسەر ئاستی رووداوەکان یاخود لەسەر ئاستی فیکر، هەرلە شۆڕشی زانیاریەوە تا بەجیهانیبوونی رامالێنەر، خەریکە زەوی بۆ بازاڕێکی گشتی و یەک بازاڕی ئەگۆڕێ، لە ڕاگەیاندنی جۆراوجۆرەوە بۆ ئەو مێشکە ئەلکترۆنیانەی خەریکن لە ژماردنو مەزەندەکردندا جێی مرۆڤ ئەگرنەوە ،لە ئەلفوبێی ژمارەیی کتێبە پەڕاویەکان بۆ ئەلفوبێی ژمارەیی سەر شاشە ئەلیکترۆنیەکان... ئەمانە هەمووی رووداون لەگەڵیاندا دیمەنە گەردونیەکان ئەگۆڕێن، بە جۆرێک لەگەڵیا جوگرافیای عەقڵە پەیوەندیەکانی هێز ئەگۆڕێ و تاڕادەیەکیش جۆری بژێوی و سیستەمەکانی پەیوەندیش گۆڕانی بەسەردا دێت.

ئەم وەرچەرخانە گەورەیە رووی پرسیارکردنی ئەکاتە هەموو کۆمەڵگاکان، چ کۆمەڵگای عەرەبی بێت یاخود ئەوروپی، رۆژئاوای بێت یاخود رۆژهەڵاتی ، ئیسلامی بێت یاخود مەسیحی.. ئەمە کۆمەڵێ رووبەروبونەوەیە شوناسنامە کولتوری وفیکرە مەزنەکان لەگەڵ چوونە نێو سەردەمی بەزانست بوون و بە تەلەفیزێون بوون و بەجیهانیبوون رووبەرووی ئەبنەوە.

لێرەوەیە پرسیارە مەزنەکە:

ئەمڕۆ کێ جیهان دروست ئەکات؟چۆن پێکدێ و چۆن دروست ئەبێت؟ یان بەشێوەیەکی ئاشکراتر، هێز بە هەرسێ رووەکەیەوە ، مەعریفی و ، سامان و،دەسەلاٌت چۆن پێکدێت؟

ئەم پرسیارە گرنگیەگی بالاٌ پێکدێنێ بۆ کۆمەلٌگا عەرەبیەکان و هەروەها ئەو کۆمەلٌگایانەشی وەکوو ئەو تەماهی ئەوەیان هەیە بەشداریەکی چالاک لە پێکهێنانی دیمەنی جیهانی بکەن ، بەرای من ئەو پرسیارە کلیلێک پێکدێنێ بۆ تێگەیشتنی ئەو رووداوانەی کە لە نێوان گەلان و لەسەر شانۆی جیهانیدا روودەدات.

ئەم پرسیارە چیتر تەنیا پرسیارێک نیە بۆ رۆشنبیران، لەبەر ئەوەی ئەو رووخان و شکاندنانەی کە لە خەون و پرۆژەکاندا روویدا ئەو وەرچەرخاندنانەشی کە ئێستا لە بونیادو عەقلٌەکاندا روودەدات، شایەدی ئەوە ئەدەن کە رۆشنبیروو داواچیەکان چیتر کلیلەکانی راپەڕین و پێشکەوتن و گۆڕینیان بەدەستەوە نیە.

لێرەوە ئەو رۆشنبیرەی گرنگی بە مەسەلەی راپەڕین و پێشکەوتن و گەشەپێدان و بیناسازی ئەدات ئەبێ ئەو بازنەخنکێنەرەی کاری رۆشنبیری بشکێنێ کە دەیان سالٌە رۆشنبیرانی دەستەبژێر کردوویانە بە ئادەت تاوەکو بە رووی هەموو بەشو مەیانانەی کە لەسەر گۆڕپانە کۆمەلاٌیەتیکاندان بکرێنەوە، بە تایبەت ئەو مەیانانەی کە دورخراونەتەوە، وەک بانک و کۆمپانیاو بازاڕەکانی دراو، یان بیناو پیشەسازی و جیهانی تەکنیکی. کردنەوەی فیکر بەڕووی ئەو شتانەی کە دوری ئەخاتەوە ، رێگایەکە بۆ دەولٌەمەنکردن و نوێکردنەوەیی. کولتوور بە مانا فراوان و هەمەلایەنیەکەی واتە پیشەسازی ژیان و پێکهێنانی جیهان. جیهان تەنیا رۆشنبیرە دەستکارامەکان دروستی ناکەن. بەلٌکوئەو هەموو هێزە چالاکانە دروستی ئەکەن کە تیایدان. ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە گۆڕان چالاکیەکی شارستانیە هەموو بەشە بەرهەمهێنەرەکان و هەموو هێزە چالاکەکانی بواری کۆمەلاٌیەتی کۆمەلٌگا تێیدا بەشدارئەبن.

هۆش و تێگەیشتن

بێگومان پرسیار زۆرە. گومانی تێدا نیە شوناسنامەی ژیار پرسیاری خۆی هەیەو لەوانەشی ئەکات کە پاسەوانین، ئەوانەشی کە ئەو بەرپرسیاریەیان هەلٌگرتووە بۆ ئەوەی بەرگری لێ بکەن بەتایبەت ئەوانەی کە داواچین و خاوەنی پرۆژەگەلی نەتەوەیی و شارستانین. پرسیاری بنچینەیی پرسیاری فیکرە دەربارەی فیکرەکانی. بۆیە لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە : بەری ئەو دەیان سالٌە چیە لە مومارەسەکردنی بەرپرسیاری لە لایەن رۆشنبیرو هزرەڤان وهەلٌبژێرەکان لەسەر شوناسنامەو نەتەوە ؟

بێ هیچ دوو دلیەکٌ لە وەلاٌمدا ئەلٌێم: دەرئەنجامی ئەو بەپرسیاریەش بەرامبەر بە رووداوو گۆڕانکاریەکان ، چ لە رووی پەیوەندی بە دەرەوە یاخوود لەسەر ئاستی ناوەوە بریتی بووە لە کۆمەلٌی بەرگریکردنی سەرنەکەوتووانەو مومارەسەکردنی نەزۆکانە ، ئەمەش وای کردوەو ئێستاش وا ئەکات کە هەلٌبژێردەکان لە شۆکێکەوە بچن بۆ شۆکێکی دیکە، لە شۆکی نوێگەریەوە بۆ شۆکی پاش نوێگەری، یاخود لە تەلٌەیەکەوە بچن بۆ تەلٌەیەکی دیکە، لە تەلٌەی شوناسنامەوە بۆ تەلٌەی بەجیهانیبوون.

لەسەر ئاستی دەرەوە پەیوەندی ئەمڕۆ لەگەلٌ رۆژئاوادا لەرووی مەعریفەو سامان و دەسەلاٌت باشتر نیە لە چەند دەسالٌێک پێش ئێستا. نموونەش لەسەر ئەمە زۆرە:ئەوەی تەماشای پاشەکەوتی کەسەکان و

دەسکەوتی تاکەکەسەکان بکات یان لە پێوانەی خوێندنەوەدا یاخود لە دەسکەوتی لێکوڵینەوەی زانستیدا، ئەبینی لە چاو وڵاتانی رۆژئاوادا لەسەر ئاستێکی نزمە[2].

لەسەر زەمینەی واقیع پێویست بە سەلماندن ناکات کەوا ئێمە ئەمڕۆ لەچاو پێشتر لە رووی هێزەوە بەرامبەر بە رۆژئاوا سستربووین.ئەی بۆ وا نیە ئەوەتا ببینە هەندێ لە وڵاتە عەرەبیەکان یان ئابلۆقەدراوە یاخود وێرانەیە یاخود پرۆژەیەکە بۆ وێرانکردن.بەهەر حاڵ ووتاری شوناسنامە خۆی شایەدی ئەم حاڵەیە ، ووتارێکە لە وەسفکردنی پەیوەندی نێوان رۆشنبیری رۆژئاوایی و شوناسنامەی رۆشنبیری عەرەبی پڕە لە زاراوەی داگیرکردن و پێشێلی و رامالین و سڕینەوە.

لەسەر ئاستی ناوخۆشدا بارودۆخەکە ئەوەندە باش نیە. بەوەی کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکان بە هۆی ئەو ململانێ ئایدیۆلۆژی و سیاسیانەی کە بە تیۆرەکانی هۆش و فەلسەفەکانی شوناسنامە و یەقینە دۆگماییە بارکراوەکان تووشی دوو دەرد بوون،: هەروەها بۆچوونی نوێنەرایەتیکردنیی واقیع و دەستگرتن بەسەر حەقیقەتدا، کە ئەمەش روویەکی تری داگیرکردنی نوێنەرایەتی شوناسنامەو نەتەوەیە، کە لە لایەن دەستەبژێرو دەستەگەلێک مومارەسە ئەکرێت کە خۆیان کردووە بە میراتگری بەها گشتیەکان، بووەتە هۆی ئەوەی زیاتر ناکۆکی و پارچەپارچەبوون دروست بێت و، بە هەمان رادەش ئەمە شاهیدێکە لەسەر نەزۆکی فیکرو لەرزۆکی ئەو هێزەی کە گۆڕینی واقیع و چاککردنی مەرجەکانی بوونی پێ سپێردراوە.

ئەمەش بەری وەهمەکانی میراتگەری و جووتکردتنە: ناکۆکیە لەتوپەتکەرەکان و لێکدانە خوێناوی بەسەر گۆرەپانە جۆربەجۆرەکاندا هەڵ ئەکات و لە مەیانی جیاجیادا وێرانی ئەنێتەوە. جارێک بە ناوی نەتەوایەتی و جارێک بە ناوی ئیسلامەوە، سەرەرای ئەو ململانێیە خوێناویەی نێوان پارتە کۆمۆنیستو گروپە مارکسیەکاندا لەژێر دروشمەکانی دادپەروەری و سۆسیالیزمدا.

ئەم واقیعە ئابڕووبەرانە داوا ئەکەن کە دووبارە چاو بخشێنین بە مەسەلە و بە شێوازی بەڕێوەبردن و مامەڵەکردن لەگەڵ شوناسنامەدا ، پاش ئەوەی بووە بە نیمچە نەخۆشی وعوسابی تووندوتیژ. بەم مانایە ئەوەی پێویستمانە ئەوەیە ئەبێ لە قۆزاخەی شوناسنامەو سەربازگەکانی بیروباوەڕ بێینە دەرێ بۆ ئەوەی بتوانین لەگەڵ تایبەتمەندیەکانو بەدەستەوەدانەکانی بوونماندا بە شێوەیەکی رەخنەگرانەو سەربەستانە ، زیندوو ،کراوە بەرووی رووداوو گۆڕانکاریەکان بکرێینەوەو مامەڵە بکەین ، ئەمەش لە پێناوی هەڵگێڕانەوەی سەرەتاییەکان و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی شوناسنامە بە شێوەیەک کە دەرئەنجامێکی زۆر بە هێزو چالاک و ئامادەی هەبێت.

---

* گەر بڕوانینە بواری سینەما وەک نموونە ،ئەبینین میسر لە چل و پەنجاکان هەمان ئەو تەکنیکانەی بەکارئەهێنا کە لە هۆلیۆددا بەکار ئەهێنرا. بەڵام ئەمڕۆ خەریکە سەدەی بیستەم بەرەو کۆتایی ئەڕوات ، لەم بوارەدا بارودۆخەکە بۆ دواوە گەڕاوەتەوە، هەروەها ئەکتەری گەورە حسێن فەهمی لە یەکێک لە چاوپێکەوتنەکانیدا کە پسێۆری راگەیاندن عیمادەدین ئەدیب لەگەڵیا ئەنجامی دابوو لە کاتی بەستنی میهرەجانی سینەمایی نێودەوڵەتی لە قاهیرەساڵی 1998 دانی بەم راستیەدا ناوە. حسێن فەهمی ئەم دواکەوتنە تەکنیکیبەی بە شێوەیەکی زیرەکانە خوێندوەتەوە بەوەی کە ئەڵێت : سینەمای عەرەبی ناتوانێ بە بێ بەکارهێنانی تەکنیکی نوێ هیچ ((خەیاڵێک)) ی هەبێت، بۆ ئەمەش ئەڵێت تەکنیک نە خەیاڵ ئەکوژێ و نە لە بەهای رۆشنبیری کەم ئەکاتەوە، بەڵکو ئەمە مەرجێکە بۆ داهێنان و خوڵقاندن لە بواری سینەماددا.

به ئایدیۆلۆژیکردنی شوناسنامەو هۆش نە لای ئێمەو نە لای کەسانی تر ئەوەندە شیرین و بەتام نەبووە.مرۆڤایەتی نرخێکی زۆر بەرزی لە وێرانی و خوێن ، لەدەستدان و چەوسانەوە پێشکەش کردووەو تا ئێستاش پێشکەشی ئەکات، ئەویش بە هۆی راگەیاندنە شوناسنامەیەکان و دەستبەرنەداربوونی سەربەبوونە ئولفەتیەکان و ئەفسانەیەکان، جا چ شوناسنامەی ئاینی بێت یاخود نەتەوەیی، کۆمەڵایەتی بێت یاخود سیاسی. ململانێ لە پێناوی شوناسنامەدا ئەم ئامانجانەی هەیە: ئاژاوەی ناوخۆیی و جەنگە وێرانکەرەکان، دەرکردنی گەلان و کۆچی بە بەکۆمەڵ، تۆقاندنی مرۆڤ و رێشەکێشکردنی جۆرۆاوجۆرو نەفیکردنی دژ، ئەویش بە عەقڵیەتە فاشیزمی و داخراوو بەستەڵەکەکان.

چاک ئەزانم کە ململانێی نێوان شوناسنامەو بیروباوەڕەکان،ململانیەکانی ئاستی بەرژەوەندی و پلەوپایە ئەشارێتەوە، هەروەها گەمەکانی هێزو دەسەڵات دائەپۆشێ. بەڵام ململانێ سیاسی یە ئاشکراکان لەپێناوی دەسەڵات وەرگرتن، هیچی کەمتر نیە لە توندوتیژی جەنگەکانی نێوان بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژیەکان، بەڵکو یەکەمیان لە چاو ئەوی تریان ئەبێتە هۆی بەرهەمهێنانی توندوتیژیەکی زیاتر مەسرەفی کەمترە لەسەر شانی کۆمەڵگاکان ئەویش بە هۆی ئەو مۆرکە سیمبولیەی و ئەو مەودا غەیبی و پیرۆزیەی کە هەیەتی.

لێرەدا بەڕای من ئەوانەی لای ئێمە کە لە شوناسنامەو هۆش و ململانێی ئایدیۆلۆژی ئەترسن ئەوەندە بە پەلە نەبن لە بوارەکانی شۆڕشی زانیاری و تەقینەوە تەکنیکی ونێوەندیەکان.ئەکرێ سیستەمەکانی ئایدیۆلۆژی و فەلسەفەکانی مێژوو سەرچاوەیەک بن بۆ هۆشمەندی یاخود ئەداتێک بن بۆ رۆشنبیرکردن و ڕووناککردنەوە، بەڵام لە بەرامبەریشدا رەنگە ئەداتێ بن بۆ ساختەیی و چەواشەکردن.، بەتایبەت ناهۆشمەندی وەهم و هەڵخەڵەتاندن رۆڵی خۆی هەیە لە پێکهێنانی هۆشمەندی و بڕیارەکانی عەقڵ و بەڕێوەبردنی مێژوو. بۆ ئەوەی بڕوا بەم شتە بێنین رەنگە پێویستمان بە ئیبن عەرەبی و هیگل و نیتشەو فرۆید نەبێت. ئەوەی بڕوانێتە چارەنووسی تێۆرە گەورەکان و ئەو پڕۆژە بەرفراوانەی کە بە ئەفسانەکانی سەربەستی و ئایدیۆلۆژیەکانی دادپەروەری و یەکسانی بونیادنراوە، بۆی دەرئەکەوێت کە ئەوان لە پێکهێنان و بەرپاکردنی رژێمە گشتی و رژێمە رەگەزپەرست و فاشیەکان بەشداریان کردووە، هەروەها لە پێکهێنانی شوناسنامە داخراوو کۆمەڵگا هەژاربوەکان رۆڵی خۆیان هەبووە.

بەهەر حاڵ ئەزموونەکان چ لای خۆمان لە لوبنان یاخود لە وڵاتە عەرەبیەکانی دیکەدا شایەدی لەسەر ئەمە ئەدەن، خەڵکی بە هەموو توێژو چین و بەشەکانی یاخود جەماوەر هەروەک هەڵبژێرەکان پێیان ئەڵێن لە تێگەیشتن و مامەڵەکردنیان لەگەڵ رووداوەکان و زیاتر بە حیکمەت ترو خاوەن هۆش تر بوون لەو هەڵبژێرانەی کە ئەرکی هۆشیارکردن و رەوشەنکردن و رۆشنبیرکردنیان خستبووە سەر ئەستۆی خۆیان لە پێناوی ئەو گۆڕانەی کە بانگەشەیان بۆ ئەکرد. جیاوازیەکەی ئەوەبوو کە گۆڕانکاریەکان پێچەوانەی ئەوە بوو کە ئەوان واتە هەڵبژێرەکان هەوڵیان بۆداو بیریان لێ کردەوە. ئەمەش جێگای سەرسوڕمان نیە مادامەکی هۆش بە پۆشاکی ناهۆشمەندی پۆشرابێ، عەقڵیش لە ئەفسانەو وەهمەکانی خۆیەوە خۆراک وەربگرێت.

بەمجۆرە رۆشنبیرە هەڵبژێرەکان لە ڕووی پەیوەندیان بە شوناسنامەوە بە پێی خۆڕسکی هەڵسوکەوت ئەکەن و بیرئەکەنەوە، یاخود بە پێی بەدەستوتەکەکانی هۆشی راستەوخۆ، بەو مانایەی واپێدەچێ ئەم لە هۆشیا شوناسنامەکەی بێزراوە تا ئەوپەڕی ، بەڵام لەسەر حیسابی پیشەسازی چەمک و کاری بەعەقڵکردن و ومارەسەی عاقڵێتی. پێ ئەچێ کارەکە لەم ئاستەدا لە پلەی سفردایە.بەو بەڵگەیەی تائێستا نابینین

یەکێک توانیبێتی نوێگەری و داهێنان لە چەمکەکانی شوناسنامە و هۆش و عەقلانیەتدا بەدیبێنێ ، ئەمە سەرەڕای گۆڕانکاری لە خودی زاراوەی چەمک خۆی. لێرەوە بەرهەمی هۆش بۆ کاریگەریکردنە سەر رووداوو بەسەرهاتەکان بریتی بووە لە بوون بە نێچیری حەزو ئارەزووەکان و خنکاندن لە نێو وەهم و ونکردنی توانا.

سەیر نیە گەر حاڵەکە وابێت . شوناسنامەی بەهێزو چالاک شوناسنامەیەک نیە کەسێک هەیبێت یاخود پێی ببەخشرێت. بوونەوەرێکی میتافیزیکی نیە، بەڵکو بەرهەمی رەنج و هەوڵدان و کارکردنە لەسەر بەدەسکەوتە بوونگەریەکان بە هەموو مەوداکانیەوە ، ، لە پێناو گۆڕینی بۆ کارو دەستکەوتەکان. بریتیە لە پیشەسازی و گۆڕان، بە قەدەر ئەوەش بونیادنان و پێکهێنانە، یاخود باشترە بڵێین، بونیادێکە بەردەوام بونیاد ئەنرێتەوە، بە تایبەت لە کاتی گەیشتن بە قەیرانەکان و کەوتنە نێو بنبەستەکانەوە.

دەرچوون لە بنبەست بە دامەزراندنی پەیوەندیەکی رەخنەیی لەگەڵ خودو فیکرەکان ئەبێت ، بۆ رووداونی بازدانێکی وەها کە هەر بەو بازدانە لە زمانی دروشم و عەقڵیەتی خەیاڵی و لۆجیکی لێسەندنەوە بگەینە زمانی تێگەیشتن و عەقڵیەتی خولقاندن و لۆجیکی رووداوو پێکهاتن، بە جۆرێک بوارمان بۆ برەخسێ تا بەشداری لە گۆڕینی واقیع و دروستکردنی دیمەنی جیهانی بکەین.ئەمەش پێویستی بە هەڵوەشاندنەوەی ئەو ئەدەواتە فیکری و قاڵبە مەفهومیانەیە کە نەزۆکی و پەککەوتەیی ولەرزۆکی دروست ئەکەن. ئێمە بە رێگایەکی سیحری مامەڵە لەگەڵ شوناسنامە ئەکەین ، واتە بە عەقڵیەتی بنووسە من عەرەبم و من لوبنانیم، ئەمەش لەسەر زەمینەی واقیع هیچ سوودێکی نابێت، بەڵکو ئەوەی کە سوودی هەیە ئەو شتەیە کە ئێمە بەرهەمی ئەهێنین و ئەنجامی ئەدەین. هەروەها ئێمە لەگەڵ شوناسنامەدا مامەڵەیەکی میتافیزیکی ئەکەین بەو وەسفەی کە شوناسنامە بێ جیاوازی و پارچەپارچەبوون بریتیە لە جوتبوونێک لە نێوان کەسێک و کەسێکی دیکە، لە نێوان مرۆڤ خۆی و خودی خۆی. ئەم جۆرە روانینە بۆ شوناسنامە بەستەڵەکی بەرهەم ئەهێنێ و رێگا لە گەشەکردن ئەگرێت و بە قەدەر ئەوەش سەرکوتکردن و دوورخستنەوەو دابڕان دروست ئەکات.

لە لایەکی دیکەوە نێرسیسیەتێکی بیروباوەڕی هەیە کە بەسەر رێبازی مومارەسەکردنی شوناسنامەماندا زاڵە ، بانگەشەی ((بەمرۆڤبوونی)) جیهان و رزگارکردنی گەردونمان بە روانینێکی ئیسلامیانەو شەریعەتی ئاینیەوە بۆ ئەڕازێنێتەوە. کەچی لە واقیعدا ئێمە کەلەپورێک لە روانین و برێک زۆر نموونەو حوکم و دابونەریتمان هەیە کە بەهۆیانەوە بێ توانایین لە بەمرۆڤکردنی پەیوەندیەکانمان لە نێو کۆمەڵگای خۆمان و لە نێوان تایەفەو مەزهەبە کۆنەکاندا، یاخود لە نێوان پارت و رێکخراوە مۆدێرنەکاندا، ئەمە سەرەڕای ناتەواویمان لە بەمرۆڤکردنی پەیوەندی نێوان حاکم و مەحکومەکان. بۆیە باشتر وایە پێش هەموو شتێک بۆ بەمرۆڤکردنی کۆمەڵگا و بەهاوو پەیوەندیەکانمان کاربکەین.

دواجار، ئێمە بە لۆجیکی پاسکردن و بەرگریکردن لەگەڵ شوناسنامەدا مامەڵە ئەکەین، ئەمەش زیاتر لاوازمان ئەکات و ئەوەشی ئەمانەوێ پارێزگاری لێ بکەین لەدەستی ئەدەین، بەهەمان ئەندازە چوست و چالاکی فیکری و ئەو هێزانەش لەدەست ئەدەین کە بۆ دەسپێشکەری کاریگەرو کاری خولقێنەر بەرپای ئەکەین. کەواتە پاراستنی فیکرەکان واتە کوشتنیان. داخراوی شوناسنامەکانیش نیشانەیە بۆ لاوازیان. بەڵام شوناسنامەی بەهێز و گەشاوە توانای بڵاوبوونەوەو فراوانبوونی هەیە، ئەویش لە رێگای کاری

رەخنەگەری کاریگەرەوە کە سەلمێنراو چەسپاوەکان ئەگرێتەوەو ئەو نموونەو قاڵبانەش ئەشکێنێ، بەقەدەر ئەوەش بەهاو پێوانەکان نوێ ئەکاتەوەو چەمکە تێپەرە نوێ و فیکرە زیندووە نوێەکان ئەهێنێتە ئاراوە.

کەواتە توانای رەخساو و بەرهەمدار ئەوەیە کە ووتاری شوناسنامە بخرێتە ژێر رەخنەوە، لە پێناوی رزگاربوون لەو رێگرانەی کە پەکی وزە ئەخەن و ناتەواوی وپەککەوتەیی دروست ئەکەن. ئەوەش پێویستی بە گۆرینی مامەڵەکردنەکانمانە لەگەڵ شوناسنامەدا، بەجۆرێک لەگەڵ پرنسیب و جێگیرەکان پەیوەندیەکی پرجووڵەو گۆراو بونیادبنێین، تا ئەو مەودایەمان بۆ برەخسێنێ بۆ ئەوەی ئەوحاڵە بگۆرین کە تیایداین ئەویش بە بەرهەمهێنانی راستی و خوڵقاندنی رووداوەکان. بەم مانایە ئێمە پێویستمان بە بەرگریکردن لە شوناسنامەمان نیە ، بەقەدەر ئەوەی پێویستمان بە کاری بەرهەمهێنەرە، بە پێی ئەوکارە تازەببینەوەو بە قەدەر ئەوەش زیاتر رەگمان لەخاکدا بچەقێ.

بەجیهانیبوونی شوناسنامە

هیچ گومانی تێدا نیە کە ئایدیۆلۆژیا و تیۆرەکانی شوناسنامە بەشداریان لە ئامادەکردن و هەروەها رۆڵیشیان بینیەوە لە پێکهێنانی هۆشی بەرگری بۆ دەسەڵات پەیداکردن و دەست بەسەراگرتن. بەڵام خودی خۆی بێ کەڵککردوەو راستگۆیی و هەنوکەیی خۆی لەدەست داوە، واتە ئەو هێزەی خۆی لەدەستدا واتە هێزی خەیاڵکردنی خوڵقێنەرو تێگەیشتنی تێپەرو دەستپێشکەری ئیستسنائی. لێرەوە بەرگریکردن لە شوناسنامە بووە بە رێگرو بنبەست، بەڵکو بووە بە گرفت و دەردیش. ئەمەیە وا پێویست ئەکات کە لەدوانە خنکێنەرەکانی پەیوەست بە مەسەلەی شوناسنامە دەربازبین ، وەکو دووانەکانی کەلەپورو مۆدێرنیزم ، تایبتمەندی و جیهانی.

زۆرمان درێژە بەو قسانەدا کە ئەڵێت: لە توانای مرۆڤدا هەیە کە لە کەلەپووری خۆی دابرێ یا لە رابردوو زاکیرەی خۆی دابرێت . کەچی خۆی ئەو رابردووە بەرەو ئەو حاڵەمان ئەبات کە ئێستا تیاین، یا ئەوەتا ئەو رابردووە بەکاربێنین بە بەکارهێنانی بۆ ئیش و دەستکەوتەکان، یاخود ئەوەتا ئەبێ بە رێگرێ دورمان ئەخاتەوە لە تێگەیشتن لە واقیع وپیشەسازی جیهان. هەروەها هەڵوێستیش بەرامبەر بە مۆدێرنیزمیش هەروایە، هەندێک هەن تا ئێستا وا ئەزانن ئێمە تا ئێستا نەچووینەتە نێو مۆدێرنیزمەوە، کەچی ئێمە هەر لەسەردەمی *ئەڵتەهتاوی ەوە* سەر بە زەمەنی مۆدێرنین، تەنانەت لەو کاتەوەی کە چاپخانە هاتە نێو چیاکانی لوبنان ئێمە لەو کاتەوە سەر بە مۆدێرنیزمین. یا ئەوەتا ئێمە مۆدێرنێکی خوڵقێنەری بەرهەمهێنەرین، یاخود ئەوەتا تەنیا بەکارهێنەرین. گرفتەکەش ئەمەیە. لێرەوە دانانی جیاوازکاری لە نێوان تایبەتمەندی و جیهانی هیچ سوودێکی نیە. لەبەر ئەوەی تەنیا تایبەتمەندیەکان بوونیان هەیە. لەگەڵ یەک جیاوازی ئەویش ئەوەیە کە هەندێک تایبەتمەندی زۆر بەهێز هەن بە داهێنان و خوڵقاندن و بەرهەمهێنانەکانیان خودی خۆیان بەسەر شانۆی نەتەوەکاندا ئەسەپێنن.بەم مانایە یان ئەوەتا ئەبێ ئێمە تایبەتمەندی رۆشنبیری داهێنەر بین ، واتە جیهانی ، یاخود هەر نەبین.

ئەمرۆش لەگەڵ شۆرشی تەکنیکی و تەجەلیاتەکانی لە بەجیهانیبوونی ئابووری و بەزانستکردنی کۆمەڵگاو ژیان بارودۆخمان ئەمەیە: ئێمە لەوە ئەترسین شوناسنامەو هۆش و رۆشنبیریمان تووشی رووکەشی و

داگیرکردن و برین بێت. له کاتێکدا ئەوەی که رووئەدات گەرانەوەی نیه بۆ دواوه. باشتر وایه رووداوەکان بخوێنینەوه، بیخوێنینەوه نەک به زمانی نەفره تو نەعلەت ، نەک به زمانی مەزنکردن و گەورەکردن، بەڵکو به زمانی تێگەیشتن و دەستنیشانکردن، له پێناوی بەعەقڵبوون و تەگبیر، تا وەڵامی رووداوەکان به نەفیکردن نەدەینەوه، و خێراش دەستخۆشی لێ نەکەین، بەڵکو تێیبگەین و له دارشتنەوەیدا بەشداری بکەین، واته بیگۆڕدرێ بۆ فیکرەیەکی بەپیت و بەشێکی مەعریفی ، یاخود بگۆڕدرێ بۆ بوارێکی بەردەوامی و بازاڕی گۆڕینەوه.

لێرەوه گرفتی شوناسنامەی رۆشنبیریمان وەک وابۆی ئەچین و وای لێک ئەدەینەوه له رامالینەکانی بەجیهانیبوون و بەئەمریکابوون نیه، بەڵکو گرفتەکه لەوەدایه ئەوانەی بەرپرسیارن توانای ئەوەیان نیه به پێی رووداو و بەسەرهاتەکان یاخوود له سایەی دۆزینەوه تەکنیکی و گۆڕانکاره مێژووییەکاندا ئەو شوناسنامه رۆشنبیریه دووباره داهێنن و پێکبێننەوه ، ، واته دەستەوەستان و لاوازن له بەجیهانیکردنی شوناسنامەکەیان و بەزانستکردنی کۆبوونەوەکانیان و بەکۆمپیوتەرکردنی ئابووریەکانیان و بەعەقڵکردنی سیاسەتەکانیان و به گەردوونکردنی بیرو زانینەکانیان. ئەمەش ئەو گرفته سەرەکیەیه که ئێمه له دەستی هەڵدێین و: تا ئێستاش نەمانتوانیوه فیکر بخولقێنین و بوارەکان بکەینەوه، یاخود رۆڵەکان بگۆڕێن ئەرکەکان داهێنین، بۆ ئەوەی بتوانین لەسەر ئاسته جۆراوجۆرو هەمەچەشنەکان رووبەڕوی سەرسەختیەکانی بەجیهانیبوون ببینەوه.

کەواته گرەوەکه لەوەدایه : له رووی ماناو بژێویەوه وێنەیەکی نوێ بۆ شوناسنامه نیشان بدەین، ، ئەبێ دەرهێنەرێکی گەلەک بەهێز و دەولەمەند وچالاک بەشداری له دەرهێنانی ئەویش بکات له رێگای برێک تۆڕی نوێ ی چەمکەکانی وەک بونیادنان ،پێکهێنان،پیشەسازی،بەجیهانیبوون، به زانستکردن، گەشەپێدان و بەردەوامی، گۆڕینەوەو هەروەها ئەو چەمک و مامەلانەی که له چاو ئایدیۆلۆژیەکانی هۆش و شوناسنامەو عەقلیەتی تەوباوی و لێزەوتکردن و لۆجیکی جووتکردن و پارێزگاری کردن.پلەی یەکەم ئەبەخشنه زمانی تێگەیشتن و عەقڵیەتی پەیوەندیخواز و ستراتیژیەتی کرداریانەو گۆڕانکاریانه.

شوناسنامەمان ئەوه نیه که یادی ئەکەینەوەو پارێزگاری و بەرگری لێ ئەکەین. بەڵکو له راستیدا ئەوەیه که بەرهەمی ئەهێنین و به جوانی ئەنجامی ئەدەین، واته ئەوەی له رێگای پەیوەندیمان و گۆڕینەوەمان لەگەڵ کەسانی تردا خۆمانی یاخوود لەگەڵ جیهانا دروستی ئەکەین. ئەم جۆره چەمکه کراوەو گۆڕانکاریەی شوناسنامه لەگەڵ چەمکی شوناسنامەی کولتوری و ئەو شوناسنامەیەی که کۆمەلەکەس داهێنەرێتی دژئەبێتەوه، دەیانەوێ ئێمه له پشتیەوه هەمیشه کەسێکی دیکه بین. ئەمەیه ستراتیژیەتی عەقڵی ئەنترۆپۆلۆژی: حەشرکردنی کەسی دیکه له غەیری خۆی، به جۆرێک ئەبێته هۆی جیاکاری و رەگەزپەرستایەتی، یاخود ئەبێته هۆی دورخستنەوەو دابڕین، لەگەڵ ئەوەشدا کەسی تر له دارشتنی پرۆژەکانی و له مومارەسەکردنی گەمەکانی لەسەر شانۆی بوونی خۆی خودی خۆی له خۆی نابێتەوه، به تایبەت ئەمرۆ خەریکه بەرژەوەندی گەلان هەموو پێکەوه تێهەلکێشی یەکتری ئەبن.

گەر لەرووی ئەنترۆپۆلۆژیەوه واته له رووی فره رۆشنبیریەوه شوناسنامه مەشروعیەتی خۆی هەبێت، ، ئەوا له بواری فیکری و مەعریفی مەشروعیەتی خۆی وون ئەکات، واته ئەو وتنەی بەرێی ئەخەم و ئەو تێزەی ئەیخەمەڕووئەچێته قۆزاخەوه. بەم مانایه لەسەرم نیه داخرێم بۆ ئەوەی له عەقڵمدا بەربەست دروست بکەم له نێوان دەق و فیکرەکاندا، له نێوان کارەکانی ئەفلاتون و پێشەکیەکەی ئیبن خەلدون، بۆ

نموونه له نێوان جیاکردنەوەکانی حوکمی ئیبن عەرەبی و تەجەلیاتی عەقلی هیگڵ، بەڵکو هەوڵ ئەدەم فیکری خۆم بکەم به شەرع بەسەر هەموو ئەوشتانەی که گرنگ و سەیرو سوڕهێنەرو نایابن له بابەتی کارو دەقه مەزنەکان ئەو دەقانەی بەربەستەکانی رۆشنبیری و سەردەمەکانی مەعریفه ئەبرن، بەمەش هەوڵ ئەدەم ڕزگار بم له گەمەی شوناسنامەو رەگەزبەخشین به زانین و بیرەکان. هەروەک هەندێ له ئێمه ئەپرسن گەر بەربەستێک هەبێت لەوەی که ڕێگر بێت لەبەردەم بیرکردنەوەی بەرهەمهێنەرو چالاکـدا، واته ئەو گرفتەی که من ئەمەوێ دەستنیشانی بکەم، ئەوا بەرەگەزکردنی فیکرو چەمکەکان یەکێکه له دیاترین ئەو گرفتانه. مادەم بەم جۆره تەسکبینیه بیر ئەکەینەوە، ئەوا ناتوانین له بنبەست رزگارمان بێت، بەڵکو کارکردنمان بۆ دووبارەکردنەوەی ئەو ناتەواوی و هەژاریەیه که شکایەتی له دەست ئەکەین، به هەمان رادەش پرۆژه شارستانی و هەوڵەکانی گەشەکردنمان مینرێژ ئەکەین.

بێگومان فیکر له ئاسماندا ناڕوێ ، بەڵکو له مێشکەوه هەڵدەقوڵێ و له ڕێگەی پەیوەندی بەستن لەگەڵ کەسانی تردا دێتەبەر و، لەسەر زەمینەی واقیع پێکدێ ، واته بیر بەرهەمی ئەزموونه ئەنتۆلۆژیەکانه. بەم مانایه هەر دەستکەوتێ که کاری لەسەر ئەکەین و لێوەی دەرئەپەڕین تایبەته. بەڵکو هەر ئەزموونێ که ئەچینه ناواخنی دەگمەنی خۆی هەیه، بەڵام فیکره بەرهەمهێنەرەکان لەبارەی ئەزموون و دەستکەوتەکان ، هەمیشه تایبەتمەندیه کولتوری و چوارچێوه نەتەوەیەکان رەتدەکات ، بۆ ئەوەی کۆمەڵێ پێوانەی مەعریفی و زمانی تێگەیشتن دروست بکەن تا بواری چاوپێکەوتن له نێوان خودەکانی بیرکەرەوە برخسێنێ.

لێرەوه ئەوەی به شێوەیەکی بەرهەمهێنەر بیرئەکاتەوە، هەڵناستێت به پاسەوانکردنی شوناسنامەکەی و بیروباوەڕەکەی ، بەڵکو ئەو کەسه هەڵدەستێ به گۆڕینی وڵاتەکەی بۆ زەویەک بۆ ڕواندنی فیکره به پیتەکانی و یاخود هێنانەدنیای تێگەیشتنه تێپەرەکانەوە. گەر وا نەکەین ئەوا ڕێگا ئەدەین بەو کەسەی که سکاڵای داگیرکردن و سەپاندنی هەژموونی لێ ئەکەین بیرله خۆیی و له خۆشمان بکاتەوە و زیاتر مومارەسەی داگیرکردن بەسەر عەقڵ و رۆشنبیریماندا بکات.

دەرچوون لەم بنبەسته ئەنتۆلۆژیه که پێوەی ئەناڵین بەوه ئەبێت ، که ئەبێ دەست بکەین به هەڵوەشاندنەوەی میکانیزمی بیرکردنەوەمان ئەویش له پێناوی گۆڕینی شێوەی بوون و جۆری مومارەسەکردنی، بەجۆرێک که پەیوەندی لەگەڵ مندا له ڕێگای زاراوەکانی بنەچەو پارێزگاری و ترس نەژێنێتەوە، بەڵکو له ڕێگای زاراوەکانی دەرچوون و سەرسەختی و داهێنان و بڕین و گۆڕین. ئەو کاته دروشم خۆبەستنەوه نابێت به پرنسیب و ترس نابێت لەوونبوون و توانەوەی زاکیرەو شوناسنامه ، بەڵکو دروشم ئەبێته هەڵوەشاندنەوەی بنەچەو دەرچوونی مرۆڤ له زاکیرەی خۆی ، به شێوەیەک بواری پێئەدرێ پەیوەندی خۆی لەگەڵ شوناسنامەو جێگیریەکانی بگۆڕێت له شێوه داخراوەکەی وەک ناوێکی بێگیان بۆ شێوەگەلێکی کراوەو پرجووڵه، وەک وزەیەک توانای داهێنان و خولقاندنی هەبێت ، ئەمەش ڕێگایەکه بۆ بونیادنانی پەیوەندی له گەڵ ئەویتردا، که لەسەر ئاستی ڕێککەوتن و بڕواهێنان به یەکتری پێکدێت. لەبەر رۆشنای ئەوەی سەرەوه ئەوەی پێویستمانه بریتی له ترسی هێرش نیه ، بەڵکو بریتیه لەمومارەسەکردنی دژەداگیرکردن ئەویش له ڕێگای داهێنانی نموونەو داهێنانی فیکرو بەرهەمهێنانی شمەک و بەڕێوەبردنی زانینەکان بکەین.بەڵام قسەکردن لەسەر هێرشی رۆژئاوا بۆ سەر رۆشنبیرەکانی دیکه، هەروەک هەندێ له رۆشنبیره رۆژئاوایەکان ئەیڵێن،و رۆشنبیرانی وڵاته عەرەبیەکانیش ئەیقۆزنەوە، ئەوه خۆی هەڵخەڵەتاندنی خودە، چونکه ئەو بۆچوونه وامان لێ ئەکات لەسەر قەناعەتەکانی خۆمان دڵنیابین و پارێزگاری سستی و کشانەوەکانمان بکەین.

ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە رەخنەگرتنی رۆشنبیرێکی گەورەی وەک شۆمسکی لە رۆژئاوا و کولتورەکەی و سیاسەتەکەی بێ سوودە. بەڵام ئەم سوودە بە پلەی یەکەم بۆ رۆژئاوایەکان ئەگەڕێتەوە، لەبەر ئەوەی ئەو رەخنەیەی کە شۆمسکی لە سیاسەتی وڵاتەکەی ئەگرێت نیشانەیەکە لە نیشانەکانی زیندوێتی و هێزی کۆمەڵگای ئەمریکی.بەڵام ئێمە دژ بە رەخنە ئەوەستینەوە، واتە ئێمە دژی کردنەوەی مەلەفە داخراوەکانین و دژبە برینی بەربەستەکان و، دژ بە هەڵوەشاندنەوەی کەرەستە پەککەوت و هەڵوەشاندنەوەی پەیڕەوە ناتەواوەکانین.... ئەمەش ئەوجیاوازیەیە کە لای ئێمە روو ئەدات و ئەوەشی لە وڵاتەکانی رۆژئاوادا روو ئەدات. مومارەسەکردنی رەخنە لەخۆگرتن لای ئەوان بوار بۆ نوێبوونەوەی رۆشنبیری و دەوڵەمەندکردنی مەعریفی ئەرەخسێنێ ، بە هەمان رادەش بوار بە گەشەکردنی سامان و دووبارە بونیادنانەوەی هێز ئەدات. لای ئێمە کارەکە بە پێچەوانەوە یە، ئێمە بۆ کەسێک هەڵهەڵە لێ ئەدەین کە بەرگری لە سستیمان ئەکات و کار بۆ بەردەوامی ناتەواویەکانمان ئەکات.

چ جیاوازیەکی گەورە لەنێوان ئەم دووهەڵوێستەدا هەیە. کولتووری ئەوان بواریان پێ ئەدات، نەک تەنیا شوناسنامەکەیان بخەنە ژێر رەخنەو بەرپرسیاریەوە ، بەڵکو بواریان پێ ئەدات بەرگری لە شوناسنامە کولتوریەکانی دیکەش بکەن.ئەم حاڵەش بواری رەخساندنوەو تا ئێستاش ئەیرەخسێنێ بۆ داواچیەکان و رۆشنبیران لە عەرەب و موسڵمانەکان کە مەسەلەکانیان بخەنەڕوو گفتوگۆ لەسەر گرفتەکانیان بکەن و کۆبوونەوەکانیان سازبدەن وشۆڕشەکانیان لەسەر زەوی وڵاتە رۆژئاوایەکان بەڕێوەبەرن ، ئەو رۆژئاوایەی هەر ئەوان بێ ووچان بەردەوامن لە رەخنەگرتن وهێرشی ئایدیۆلۆژی کردنەسەری ، ئەزموونەکانی ئەفغانی و عەبدە تا ئەگاتە ئیمام خومەینی شایەدی لەسەر ئەم قسەیەئەدەن.

بەڵام کولتووری ئێمە، هەروەک پارێزەران لە رەجمکەرانی رۆژئاواوو شارستانیەکەی مومارەسەی ئەکەن، هیچ بوارێک نارەخسێنێ تەنیا مەزنکردنی خودو هێرشکردنە سەر ئەوی تر نەبێت، بە رەتکردنەوەی هەرچی ئیجابی و پڕ بەهایە بۆ خودی خۆی و ئەوەشی سلبی و روخێنەرە بۆ رۆژئاوا. بەڵکو ئێمە بزانین و نەزانین دەست ناپارێزین ئەوەی کە رۆژئاوا بەدەستی هێناوە لە دەستکەوت و پاشماوە چاکەکان بیکەین بە هی خۆمان و ، ئەوەشی تووشمان ئەبێت و دروستی ئەکەین لە ناتەواوی و ڕێگرو روخاندن بیدەینە پاڵ رۆژئاوا، ئەمەش هەڵوێستی داواچیەکانە لە رۆشنبیری عەرەبی ، ئەوان هەرکاتێک کە داهێنانێکی رۆژئاوا تووشی شۆکی کردبێتن، رۆیشتوون لە جیاتی ئەوەی ئەو داهێنانە بۆ داهێنانی بەرهەمێکی نوێ بەکاربێنن، لە رۆشنبیری ئیسلامیدا بەدووی بناغەیەک یاخود شێوەیەک لەو داهێنانە گەڕاون. ئەوەش ئەوپەڕی نێرسیسی کولتووریە سەرەرای ئەوەش بریتیە لە ساختەیی بوون و شاردنەوەی راستیەکان، ئەمەش ئەبێتە هۆی زیادبوونی لاوازی و ناتەواوی و کەمبوودی و پێشێلکردن.

بەمجۆرە رۆژئاواییەکان فیکری نوێی وەک بەجیهانیبوون دائەهێنن ، یاخود ئەوان ئەو چەمکانەی کە بەکارئەهێنرێن دووبارە بە شێوەیەکی داهێنەرانە دایانئەهێنێتەوە، هەروەک چۆن لەگەڵ عەقلانی و رۆشنگەری و گەشەپێدان و ئازادیدا ئەنجامیاندا، بەڵام ئێمە پەیوەندیمان لەگەڵ ئەو زاراوانە بۆ تەنیا زانیاری و ئەیقونات ئەگۆڕین، بەئەندازەی ئەوەش داهێنراوەکان و بەرهەمە شارستانیەکان بۆ داکۆکیە ئایدیۆلۆژیە نەتەوەیی و خولقیەکان ئەگۆڕین. بە کورتی ، فیکری زیندوو ئەو فیکرەیە پەیوەندی بەرهەمهێنەرانەی لەگەڵ حەقیقەتدا هەیە، بەقەدەر ئەوەش توانایەکی چالاکی هەیە لە خوێندنەوەی رووداوەکان و دارشتنەوەیان. ئەمەش دانپیاهێنانە بە هێزی راستیەکان لە پێناوی بەشداریکردن لە

دروستکردنی رووداوەکان. کەواتە ئەوەی بە شێوەیەکی داهێنەرانەو خولّقێنەرانە بیرئەکاتەوە، ئەوا ئەو کەسە لە نێو دلّی رووداوەکان ئەژی و لەسەر ئاستی رووداوەکانە، چونکە گرنگی بەو زانینانە ئەدات کە روویداوەو بە هەمان رادەش گرەو لەسەر ئەو رووداوانە ئەکات کە رووئەدەن. گرەوی منیش ئەوەیە لەو بازنە داخراوو پۆلینکردنە نەزۆکانە دەرچم کە لە ناخی خۆیاندا عەقلّ زیندانی ئەکەن، بۆ ئەوەی فیکرم بخەمە کار بکەم بۆ برِینی بنمیچ و کونکردنی بەربەستەکان ، بۆ ئەوەی رووبەرِووی جوگرافیای وولاّتەکەم لە ئێستایی فراوانتر بێت ، یاخود بە شێوەیەکی جیهانی مومارەسەی شوناسنامە کولتووریەکەم بکەم.